

С.К.Рысбаев п.и.д., профессор

КЫРГЫЗ ТИЛИН ЭКИНЧИ ТИЛ КАТАРЫ ОКУТУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

Китепте окуу орус, өзбек жана тажик тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун илимий негиздери жана методикалык маселелери, анын ичинде, окуу-нормативдик багыттагы материалдар менен бирге, кыргыз тилинен окуучулар ээ болуучу теориялык жана практикалык компетенциялар, аны текшерүү принциптери, методдору, шарттары, каражаттары, окутуунун коммуникативдүүлүгү, коммуникативдик минимум, лексикалык-грамматикалык жана фонетикалык материалдар менен иштөө, текстти өздөштүрүү жумуштары, сүрөт аркылуу кеп өстүрүү, ошондой эле тил жатыктырууга машыктыруучу көнүгүүлөр системасы ж.б. орун алган. Ошондой эле, кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун концепциясы жана мамлекеттик стандарты тиркеме катары киргизилди.

Китеп мектеп мугалимдерине, методисттерге, изденүүчүлөргө, аспиранттарга жана кыргыз тилин экинчи тил катары окутуу маселелерине кызыккан окурмандарга арналат.

АСЫЛ МУГАЛИМ, КУЛАГЫҢЫЗГА КҮМҮШ СЫРГА!

Саламатсызбы, асыл Мугалим!

Сиз өтө жооптуу милдетти аркалап отурасыз. Анткени республикабызда жашап жаткан башка улуттун балдарына кыргыз тилин үйрөтүүгө кириштиңиз. Ошону менен бирге, кыргыздын жан дүйнөсү, салт-санаасы, майрамдары, жалпы эле кыргыз маданияты менен тааныштырасыз. Ал үчүн ири алдыда өзүңүз кесиптик билимиңиз терең, методикалык чеберчилигиңиз мыкты, кыргыздын жан дүйнөсүн жакшы билген улутман инсан болушуңуз керек.

Анан да, мына буларга өзгөчө көңүл бурушуңуз зарыл:

– кесиптик билимиңизди, усулдук чеберчилигиңизди күн сайын арттырып туруңуз;

– баланын дилин түшүнүп, көңүл коюусун ойготуп, өзүңүзгө тартып, кыргыздын жан дүйнөсүн туйдуруңуз, өз эне тили менен катар эле кыргыз тилин да үйрөнө аларына ишенимин жаратыңыз;

– кыргыз тилин үйрөнүп, бири-бири менен сүйлөшүүгө машыгуу менен катар, сиздин окуучуларыңыз бул тилде жаралган улуу рухий дөөлөттөрдү, маданий байлыктарды билүүгө жол алсын; элдин тилин билип, дилин туура түшүнүшүү аркылуу гана улуттар бири-бири менен дос болорун, ал достук гана улуттардын ортосундагы бекем ынтымакты камсыз кыларын түшүнсүн; сиз жана сиздин окуучуларыңыз республикабызда жашап жаткан түрдүү улуттардын өкүлдөрү экениңиздерди унутпаңыздар;

– балдар сизден жатыркап, сабагыңызга көңүлүн койбой, сөзүңүз талаага кетип, алдыңызда башын төмөн салып турса – ал сиздин кесип ээси катары да, методикалык жактан да алсыздыгыңыз жана кайгыңыз;

– баланын тил үйрөнүүдөгү ар бир «кадамын» акылыңыз менен билип, сезимиңиз менен туюп, анын жардамчысы болуңуз; бала сиздин мээримиңиз аркылуу кыргыздын мээрмандыгын, сөзүңүз аркылуу кыргыздын сөзмөрлүгүн, ыйман-адебиңиз менен кыргыздын ыйман-адебин, жан дүйнөсүн түшүнсүн, аны сүйүп кабыл алсын; анда– бул сиздин ийгилигиңиз жана кубанчыңыз.

– сиз эч качан балдарга мажбурлап тил үйрөтүүгө далбас урбаңыз; андан көрөкчө, аларга кыргыз тилин үйрөнүү зарылдыгын жаратыңыз, алар менен сүйлөшө билиңиз, дос болуңуз, тил үйрөнүүнүн ачкычын таап бериңиз; сиз ар түркүн жол издебей, өзүңүздүн көз карашыңызды жактап, кыйналуудан качып, жандын тынчтыгын кааласаңыз – мугалимдик кесибиңиз менен эч качан төп келбейт;

– өзүңүздүн билимиңизди окуучулардан эч качан аябаңыз, элибиздин тарыхын, адабиятын жеткириңиз, мыкты уул-кыздары, кооз жаратылышы, кыргыз дүйнөсү тууралуу кызыктуу ангелемелерди айтып бериңиз;

– сизди өзүңүздүн теориялык-методикалык билимиңиздин төмөндүгүнөн, методикалык чеберчилигиңиздин жардылыгынан башка эч ким окуучуларыңыздын алдында басынта албайт жана уятка калтыра албайт;

– баланын алдында өзүңүздүн беделиңизди түшүрбөөгө аракет кылыңыз, аныңыз – башка улут элдеринин арасында кыргыз улутунун беделин түшүрбөй жүргөнүңүзгө тете болорун түшүнүңүз.

Бул китеп сизге арналып, толукталып, оңдолуп төртүнчү ирет кайрадан чыгарылып отурат. Андан кыргыз тилин экинчи тил катары окутуунун теориялык негиздеринен, методикалык принциптери менен ыкмаларынан жана да, жалпы эле тил үйрөтүү технологияларынан аз да болсо маалымат ала аласыздар. Окутуунун коммуникативдүүлүгү, сабактагы окуучунун теориялык жана практикалык компетенциялары, коммуникативдик минимум, сүйлөшүү кырдаалы, айрыкча маек кебине үйрөтүүчү сабактардын системасы, тил жатыктырууга машыктыруучу

көнүгүүлөр топтому, булардагы окуучунун жетишкен ийгиликтерин баалоо багыттары жана каражаттары китептин негизги бөлүгүн ээлейт.

Ошону менен катар, кыргыз тилин республикабыздын мектептеринде экинчи тил катары окутуунун концепциясы жана кыргыз тилинен билим берүүнүн мамлекеттик стандарты китепке тиркеме катары киргизилди.

Бул илимий-методикалык жана окуу-нормативдик материалдар менен методикалык ыкмалар сиздин күн сайынкы таянычыңыз боло аларында шек жок.

Анан да окуучуларыңыздын ким жана кандай инсан экендигин күн сайын изилдеп үйрөнүңүз:

- шашма болсо, сиз токтоо болуңуз;
- тартынчаак болсо, батыл болуңуз;
- унчукпас болсо, сөзмөр болуңуз;
- жалкоо болсо, эмгекчил болуңуз;
- унутчаак болсо, тыкан болуңуз;
- жалганчы болсо, чынчыл болуңуз!

Анткени, бала деген бала, ал – улууну – сизди карап өсүп-жетилерин унутпаңыз!

Окуучуңуздагы жетишпеген сапаттарды сиз ошентип жеңесиз, урматтуу Мугалим!

МАЗМУНУ

Асыл Мугалим, кулагыңызга күмүш сырга!.....4

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

§ 1. Окуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуунун илимий негиздери.....6

§ 2. Кыргыз тилин орус мектептеринде окутуунун уюштуруу- педагогикалык проблемалары.....15

§ 3. Кыргыз тилин орус мектептеринде экинчи тил катары окутуунун методикалык принциптери.....19

§ 4. Кыргыз тилин натыйжалуу окутуу үчүн колдонулуучу методдор жана ыкмалар.....26

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

§ 1 Кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда окуучулардын тилдик- коммуникативдик жана рухий-маданий компетенттүүлүгүнө коюлуучу жалпы дидактикалык талаптар.....29

§ 2 Кыргыз тили мугалими сабакка максаттуу даярданууда эмнелерди эске алууга тийиш?.....	35
§ 3. Коммуникативдик жана маданий-рухий компетенттүүлүктүн карым-катыш маселелери.....	39
§ 4. Кыргыз тили сабактарында окуучунун көп маданияттуулук компетенттүүлүгүн калыптандыруу маселелери.....	44
§ 5. Окутуунун коммуникативдүүлүгү – кыргызча оозеки кепке үйрөтүүдөгү компетенттүүлүктү түзүүнүн негизги өбөлгөсү катарында.....	48
§ 6. Маек кебинин типтери, түрлөрү жана кыргыз тили сабактарын практикалык багытта уюштуруунун методдору.....	58
§ 7. Кырдаалдык маектерди уюштуруу ыкмалары жана окуучулардын окуу-таануу ишмердүүлүгүнүн баскычтары.....	70
§ 8. Окуучулардын окуу-таануу иш-аракеттеринин алгоритмдик таанып-билүү баскычы.....	73
§ 9. Окуучулардын окуу-таануу иш-аракеттерин уюштуруунун жарым эвристикалык таанып-билүү баскычы.....	76
§ 10. Окуучунун окуу-таануу иш-аракетин уюштуруунун эвристикалык таанып-билүү баскычы	84
§ 11. Сабакта колдонулуучу тексттердин тематикалары жана аларга жараша коммуникативдик минимум.....	92
§ 12. Кыргыз тилинин сабактагы үч «кызматы» жана бул учурда окуучунун тилдик-коммуникативдик компетенцияларын өнүктүрүү багыттары.....	95
§ 13. Кыргыз тили сабагында окуучулардын чыгармачыл ой жүгүртүүсүн өстүрүүнү уюштуруу жана аны жүзөгө ашыруу ыкмалары.....	104
§ 14. Кыргыз тили сабагында окуучуларды маданияттуу сүйлөшүү компетентциясына үйрөтүүнүн он шарты жана алардын дидактикалык белгилери.....	108
§ 15. Окуучулардын лингвоэтномаданий, этнографиялык жана моралдык-этикалык компетенттүүлүктөрүн калыптандыруудагы лексика-грамматикалык материалдардын ролу жана маани-маңызы тууралуу....	112
§ 16. Сабакта кыргыз тилинин грамматикалык-лексикалык темаларын окутууда нравалык-этикалык жагдайларды эске алуу жана ага үйрөтүү проблемалары.....	117
§ 17. Лексикалык-грамматикалык материалдарды кеп үлгүлөрү менен бирдикте окутуу аркылуу окуучулардын теориялык-практикалык жатыгууларын өстүрүү.....	119

§ 18. Текст менен иштөө, тексттердин тематикалары жана текст аркылуу жүргүзүлүүчү кеп өстүрүү жумуштары.....	123
§ 19. Сүрөт менен иштөө аркылуу кыргызча кеп өстүрүү жумуштарын жүргүзүү жолдору.....	130
§ 20. Дидактикалык оюндарды сабакта колдонуу менен, балдардын кыргызча кебин өстүрүү жолдору.....	135
§ 21. Дидактикалык оюндардын айрым түрлөрү жана аны сабакта максаттуу колдонуу боюнча усулдук сунуштар.....	138
§ 22. Кыргыз тилин үйрөтүүдө окуучулардын этномаданий түшүнүктөрүн калыптандыруу багытында аңгемелешүүлөрдү жүргүзүү ыкмалары....	140
§ 23. Кыргыз тилинин фонетикалык өзгөчөлүктөрүн үйрөтүүдө окуучулар ээ болуучу теориялык жана практикалык компетенциялар.....	143
§ 24. Кыргыз тилин сынчыл ойлом аркылуу окутууда компетентүүлүккө үйрөтүү маселеси.....	151

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

§1 КЫРГЫЗ ТИЛИНЕН ОКУУЧУЛАРДЫН ТИЛДИК-КОММУНИКАТИВДИК ЖАНА МАДАНИЙ КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮТӨРҮН БААЛОО ПРИНЦИПТЕРИ, МЕТОДДОРУ, МЕТОДИКАЛЫК ШАРТТАРЫ ЖАНА КАРАЖАТТАРЫ ЖӨНҮНДӨ

§ 2. Кыргыз тилинен окуучулардын теориялык –практикалык машыгууларын баалоо жана текшерүү технологиялары.....	157
§ 3. Окуучулардын окуу-жазуу ишмердиги боюнча компетентцияларын калыптандыруунун жана баалоонун ыргактык ыкмалары.....	166
§ 4. Фонетикалык көнүгүүлөр аркылуу окуучулардын тилин жатыктыруусун баалоо жана текшерүү жолдору.....	171
§ 5. 1-класста окуучуларды тыбыштарды бат жана таза айтууга үйрөтүү көнүгүүлөрү.....	180
§ 6. 1-класстан окуучулары шар жана таза окуу ишмердүүлүгүнө машыктууручу.....	187
§ 7. Окуучулардын тил жатыктыруусу үчүн тамгаларга жараша ырлар топтому.....	193
§ 8. Окуучуларды шар окууга жана тез сүйлөөгө үйрөтөр риторикалык көнүгүүлөр жана алар менен иштөө ыкмалары.....	197

ТИРКЕМЕЛЕР

1-тиркеме: Окуу орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде кыргыз тилин окутуунун концепциясы.....	210
--	-----

2-тикеме: кыргыз тилин окутуу орус, өзбек жана тажик тилдеринде жүргүзүлгөн мектептерде окутуунун мамлекеттик стандарта пайдаланылган адабияттар.....	229
Пайдаланылган адабияттар.....	238

Аталган китеп боюнча толук маалыматты Кыргыз билим берүү академиясынын Мамлекеттик тил жана лингводидактика лабораториясынан алууга болот